



## **Spółeczeństwo sieci – nowe zasady życia społecznego. Wybrane elementy teorii społecznej Manuela Castellsa**

JAROSŁAW CHARCHUŁA SJ

Akademia Ignatianum w Krakowie  
Kraków

„Globalizacja” to dziś jedno z częściej używanych słów, obecnych tak w języku potocznym, jak i naukowych analizach. W zależności od kontekstu użycia nadaje mu się różne, czasami także przeciwstawne, zakresy znaczeniowe. Problemy związane z jednoznacznym zdefiniowaniem globalizacji wynikają po części z faktu, że choć jest to jeden z bardziej istotnych, to ciągle jednak zbyt słabo poznanych megatrendów współczesnych przemian<sup>1</sup>. Jak podkreślają badacze życia społecznego, na obecnym etapie brakuje jeszcze adekwatnej perspektywy naukowej, która objęłaby swoim zasięgiem pełne spektrum zachodzących procesów<sup>2</sup>.

O ile w literaturze przedmiotu można zauważyć różnice co do podjętych prób zdefiniowania samej globalizacji, o tyle jednak panuje zgoda co do tego, że obserwowane obecnie zmiany w zakresie sposobów komunikacji i szybki poziom rozwoju technik informacyjnych na stałe zmieniają strukturę społeczeństwa globalnego<sup>3</sup>. W większości opracowań przyjmuje się za bezsporny fakt, że zmiany te są już tak dalece posunięte, iż uza-

<sup>1</sup> Anthony Elliott, *Współczesna teoria społeczna*, tłum. Paweł Tomanek (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2011), 350nn.

<sup>2</sup> Podejmowane są próby – mniej lub bardziej udane – zbudowania syntetycznej nauki o globalizacji, której celem byłoby analizowanie tego procesu w perspektywie multidyscyplinarnej. Za wskaźnik poziomu skuteczności tych projektów może służyć choćby skala stosowania nazwy „globalistyka” w opracowaniach naukowych. Zob. Janusz Gnitecki, *Globalistyka* (Poznań: Wydawnictwo Naukowe PTP, 2002).

<sup>3</sup> Eric Maigret, *Socjologia komunikacji i mediów*, tłum. Iwona Piechnik (Warszawa: Wydawnictwo Oficyna Naukowa, 2012), 415-426.

sadnione jest mówienie o nowej epoce społeczeństwa informacyjnego. Jak podkreślają zwolennicy tego stanowiska: „Problem nie sprowadza się do tego, czy żyjemy w społeczeństwie informacyjnym, czy też nie, ale do sposobów rozumienia jego fenomenu”<sup>4</sup>. Znaczenie ma nie tylko samo opisanie zjawiska ale przede wszystkim wskazanie na konsekwencje tego procesu: „Jest to istotne z punktu widzenia trafnej analizy każdego obszaru ludzkich działań zachodzących w społeczeństwie wieku informacji. Również aktywność obywatelska, zmiany wzorców zachowań w sferze publicznej, budowanie nowych obywatelskich wspólnot wspieranych technologiami informacyjnymi mogą być różnie rozumiane i interpretowane w zależności od tego, gdzie umiejscowiony zostanie punkt ciężkości definicyjnych założeń w postrzeganiu społeczeństwa informacyjnego”<sup>5</sup>.

W tym kontekście szczególne miejsce zajmuje teoria społeczeństwa sieci wypracowana przez hiszpańskiego socjologa Manuela Castellsa<sup>6</sup>. Stanowi ona próbę szerokiej analizy zachodzących od ponad trzech dekad przemian społecznych w skali globalnej. Jej charakterystyczną cechą jest interdyscyplinarność i analityczna orientacja na holizm, a ponadto także, co warto podkreślić – opiera się na bogatym materiale empirycznym. Jak stwierdza jeden z autorów zajmujących się tą problematyką, teoria hiszpańskiego socjologa jest „całościową konstrukcją pozwalającą powiązać w ramach jednej zintegrowanej analizy bardzo różne zjawiska (...) od globalizacji produkcji po odnowę demokracji na poziomie lokalnym. Czyni to z niej jedyną kandydatkę do roli wielkiej narracji o współczesności, sygnalizując powrót socjologicznych makroteorii po latach postmodernistycznego pesymizmu co do możliwości, a nawet potrzeby realizacji tego rodzaju przedsięwzięć”<sup>7</sup>. Castells w swojej teorii przedstawia analizę procesów, które można zaobserwować powszechnie w społeczeństwie globalnym. To, co jest tu charakterystyczne, to fakt, że „teoria społeczeństwa sieci otwiera nowe perspektywy oglądu świata rekonstruującego się wokół szeregu sieci oplatających glob, dzięki zaawansowanym technologiom komunikacyjnym. To właśnie sieci, jak wskazuje nazwa teorii, są jej przedmiotem. Zgodnie z jej

<sup>4</sup> Tomasz Masłyk, *Obywatel w społeczeństwie informacyjnym. Teoria i praktyka* (Kraków: Wydawnictwo Nomos, 2010), 24.

<sup>5</sup> Tamże.

<sup>6</sup> Manuel Castells poświęcił badaniu tej problematyki większość swojego naukowego życia, za co otrzymał w 2012 r. prestiżową Nagrodę Holberga. Swoją karierę naukową rozpoczął na Uniwersytecie Paryskim, a następnie pracował m.in. na Uniwersytecie Autonomicznym w Madrycie, Uniwersytecie w Berkeley i Uniwersytecie Katalonii w Barcelonie.

<sup>7</sup> Felix Stalder, *Manuel Castells. Teoria społeczeństwa sieci*, tłum. Marek Król (Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2012), 9.

kluczową tezą, we wszystkich sektorach społeczeństwa jesteśmy świadkami transformacji konstytuujących je procesów – przejścia od hierarchii do sieci”<sup>8</sup>. Przyjęcie takich założeń powoduje daleko idące konsekwencje w wielu elementach analizowanej teorii.

## 1. Zmiany w przestrzeni społecznej

Castells zbudował swoją teorię, opierając się na danych empirycznych, dlatego istotne było dla niego odniesienie do kontekstu społeczno-kulturowego. Jego zdaniem, współczesne społeczeństwa od lat 80. XX w. są poddane postępującemu procesowi rozbicia strukturalnych więzów społeczno-przestrzennych<sup>9</sup>. W jego teorii ma to odzwierciedlenie w zaproponowanej przez niego koncepcji przestrzeni i koncepcji przestrzeni przepływów<sup>10</sup>. Nie wchodząc w zbyt szczegółowe dywagacje na ten temat, należy jednak w tym miejscu, choć w kilku słowach, przedstawić główne elementy obu koncepcji. Opisując pierwszą z nich, Castells stwierdza, że „z punktu widzenia teorii społecznej, przestrzeń jest materialnym wsparciem współczesnych praktyk społecznych (...) że każde materialne wsparcie zawsze niesie symboliczne znaczenie”<sup>11</sup>. Następnie hiszpański socjolog pisze w tym kontekście: „Przez użycie pojęcia współczesnych praktyk społecznych odnoszę się do faktu, że przestrzeń łączy te praktyki, które są jednoczesne. To właśnie materialna artykulacja owej jednoczesności jest tym, co nadaje sens przestrzeni w stosunku do społeczeństwa”<sup>12</sup>. Już na podstawie tych przedstawionych założeń można stwierdzić, że koncepcja Castellsa wpisuje się w nurt określania przestrzeni jako relacji między rzeczami, podobnie jak zakładał to m.in. Gottfried Wilhelm Leibniz<sup>13</sup>. Przyjęcie takich założeń pociąga w teorii społecznej Castellsa daleko idące konsekwencje związane z opisem dynamiki przemian społecznych, które analizował. Nie ma możliwości, aby szerzej opisać tę kwestię; należy jednak zauważyć, że dla hiszpańskiego socjologa było oczywiste, że skoro w wyniku przemian ekonomicznych i technicznych, o charakterze globalnym, zmienia się forma

---

<sup>8</sup> Tamże.

<sup>9</sup> Manuel Castells, *Sieci oburzenia i nadziei. Ruchy społeczne w erze internetu*, tłum. Olga Siara (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2013), s. 13.

<sup>10</sup> Tenże, *Spółeczeństwo sieci*, tłum. Mirosława Marody, Kamila Pawluś, Janusz Sławiński (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2011), 435-441.

<sup>11</sup> Tamże, 436.

<sup>12</sup> Tamże.

<sup>13</sup> Gottfried Wilhelm Leibniz, *Teodycea. O dobroci Boga, wolności człowieka i pochodzeniu zła*, tłum. Małgorzata Frankiewicz (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2001), 124-126.

relacji społecznych, to musi to doprowadzić do transformacji strukturalnej w skali niespotykanej wcześniej<sup>14</sup>.

Istotnym uzupełnieniem analizowanych przez Castellsa procesów przemian jest zaproponowana przez niego koncepcja przestrzeni przepływów. Definiuje on ją w sposób następujący: „Przestrzeń przepływów jest materialną organizacją współczesnych praktyk społecznych, które działają przez przepływy”<sup>15</sup>. Natomiast same przepływy hiszpański socjolog określa jako „celowe, powtarzalne, programowalne sekwencje wymiany i interakcji między fizycznie rozłączonymi pozycjami zajmowanymi przez aktorów społecznych w ekonomicznych, politycznych i symbolicznych strukturach społeczeństwa”<sup>16</sup>. Opisane w ten sposób procesy mają ścisły związek z szybkim rozwojem technik informatycznych i komunikacji globalnej, dzięki którym możliwy jest coraz szybszy przepływ kapitału, informacji a także aranżowanie nowych przestrzeni interakcji o zasięgu światowym.

Przedstawione koncepcje mają istotne znaczenie dla całej teorii społecznej Castellsa, która zbudowana jest na opozycji tego, co globalne, i tego, co indywidualne<sup>17</sup>. O ile koncepcja przestrzeni przepływów odpowiada bardziej poziomowi globalnemu, o tyle koncepcja przestrzeni odnosi się do płaszczyzny jednostkowej. Castells przekształca opozycję między przestrzenią globalną a przestrzenią lokalną w centralną opozycję swojej teorii społecznej. Odtąd dychotomia przestrzenna tego autora będzie na pierwszym planie we wszystkich kategoriach relacji społecznych, w tym również w kategorii władzy, która zostanie szerzej przedstawiona w dalszej części artykułu. Aby jeszcze wyraźniej podkreślić charakter tej opozycji, Castells wprowadza także rozróżnienie na „Sieć” i „Ja” (*self*)<sup>18</sup>. Zdaniem hiszpańskiego socjologa współczesne społeczeństwa od przeszło trzech dekad budują swoją strukturę i organizację na takiej właśnie opozycji. Należy jednak podkreślić, że opozycja między „Siecią” i „Mną”<sup>19</sup> stanowi specy-

<sup>14</sup> Castells, *Spoleczeństwo sieci*, 435.

<sup>15</sup> Tamże, 436.

<sup>16</sup> Tamże.

<sup>17</sup> Tamże, 54-58.

<sup>18</sup> Tamże, 64.

<sup>19</sup> W kontekście teorii Castellsa w literaturze przedmiotu można spotkać dwa stanowiska dotyczące tłumaczenia pojęcia *self*. Zwolennicy pierwszego argumentują zasadność używania pojęcia w brzmieniu oryginalnym tym, że każda próba tłumaczenia zubaża treściowo to pojęcie. Zwolennicy drugiego stanowiska natomiast uzasadniają konieczność tłumaczenia tego pojęcia, bo dzięki temu precyzuje się jego znaczenie w odniesieniu do konkretnego języka. Uwzględniając te wszystkie racje, bardziej zasadne wydaje się

ficzną schematyzację ogólnej opozycji, jaką autor w różnych formach opisuje. Zakłada ona przede wszystkim zderzenie dwóch logik lub form przestrzennych, które przekładają się na opozycję między ekonomią a kulturą, które są przestrzeniami obejmującymi całość przestrzeni społecznej, przy czym „Sieć” jest formą organizacji ekonomii, a „Ja” formą wyrażania kultury indywidualnej i wspólnej w obszarze przestrzeni lokalnej.

Castells proponuje w swojej teorii społecznej dwuwymiarowy opis przestrzeni dla relacji globalnych i w tym kluczu porządkuje całość opisywanych procesów. W ten sposób jego wizja przestrzeni lokalnej, narodowej i globalnej przechodzi do – precyzyjniej można by stwierdzić, że staje się domeną – przestrzeni wyłącznie lokalnej i globalnej. Taka redukcja odzwierciedla podstawowe założenie, jakie na podstawie swych badań przyjmuje hiszpański socjolog, że wraz z obecnymi zmianami struktury społecznej następuje powolne zanikanie przestrzeni narodowej jako autonomicznej przestrzeni politycznej państwa narodowego. Przywołane różniczenia pozwalają zakładać, że to nie relacja społeczna określa formę przestrzenną, ale to forma przestrzenna (przestrzeń dualna) determinuje to, co jest społeczne a także ma wpływ na relację władzy ze społeczeństwem.

## 2. Nowe formy władzy

W teorii Castellsa koncepcja władzy czy też logika władzy (jak często ją określa) rozciąga się na całość społeczeństwa. Należy podkreślić, że władza jest przez niego definiowana głównie na bazie logiki narzucania, czyli jest „władzą nad”<sup>20</sup>. Uwzględniając konteksty, w jakich Castells opisuje elementy koncepcji władzy, można mówić o dwóch głównych propozycjach jej interpretacji. Po pierwsze, władza jest potwierdzeniem dominującej roli jednego z biegunów w przyjętej przez niego opozycji między „Siecią” a „Mną”, gdzie to, co globalne, podporządkowuje sobie to, co lokalne<sup>21</sup>. Po drugie natomiast, władza może być ogólną logiką powiązania opozycji między „Siecią” a „Mną”, gdzie ciągle jest co prawda przewaga wymiaru globalnego nad lokalnym, jednak występuje tu wyraźne powiązanie ze sobą obu biegunów<sup>22</sup>.

---

stanowisko drugie, które mimo pewnego zawężenia treściowego wskazuje jednak na kierunek interpretacji. Warto także dodać, że w artykule pojęcie to będzie tłumaczone na dwa sposoby „Ja” i „Mnie”, co wydaje się uzasadnione kontekstem, w którym zostanie ono użyte.

<sup>20</sup> Manuel Castells, *Władza komunikacji*, tłum. Jakub Jedliński, Paweł Tomanek (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2013), 26.

<sup>21</sup> Tamże, 199-201.

<sup>22</sup> Tamże, 215-221.

W odniesieniu do przedstawionego rozróżnienia warto przywołać słowa Castellsa, które w sposób syntetyczny opisują zmiany w logice władzy, jakie obecnie można obserwować w społeczeństwie globalnym. Stwierdza on mianowicie, że „jeżeli relacje władzy istnieją w określonych strukturach społecznych, wyznaczonych przez konstrukcje czasoprzestrzenne, a te konstrukcje nie są już umiejscowione przede wszystkim na poziomie narodowym, lecz jednocześnie na poziomie globalnym i lokalnym, to zmianie ulegają granice społeczeństwa, podobnie jak i układy odniesienia relacji władzy”<sup>23</sup>. Ponadto w tym kontekście stwierdza także, że „narodowe ograniczenia relacji władzy są tylko jednym z obszarów, na które oddziałuje władza (...) Ostatecznie więc ma to wpływ na samo państwo narodowe. Nawet jeśli nie zniknie ono jako szczególna forma organizacji społecznej, zmieni się jego rola, struktura i funkcje, stopniowo prowadząc do powstania nowej form państwa: państwa sieciowego”<sup>24</sup>.

Analizując kwestie dotyczące rozprzestrzeniania się relacji władzy w społeczeństwie współczesnym, Castells poświęca nieco miejsca także omówieniu etapów jej narzucenia strukturom lokalnym przez struktury globalne. Zwraca uwagę, że w ramach schematu początkowo jednokierunkowego narzucenie takie byłoby, po ponownym odbiorze elementów wcześniej już wprowadzonych, wyrazem dominacji, czy to gospodarki, czy wymiaru techno-ekonomicznego (globalnego) nad kulturą (lokalną) oraz nad polityką (państwowo-narodową). W tym kontekście koncepcja „Sieci” byłaby dla Castellsa w większym stopniu zakodowaną formą wspomnienia, opartą na kluczu organizacyjnym narzucających swoją strukturę m.in. korporacji międzynarodowych.

Hiszpański socjolog podkreśla również fakt, że w wyniku opisywanych przemian następuje zmniejszenie znaczenia formalnych hierarchii, podczas gdy rośnie rola elastycznych sieci, które stają się rozproszonymi centrami władzy. Jest to, jak stwierdza Castells, ściśle związane ze zmianą stosunków i form władzy, ponieważ nie jest ona już „skoncentrowana w instytucjach (państwie), organizacjach (kapitalistycznych firmach) czy symbolicznych kontrolerach (korporacyjne media, Kościoły). Jest rozsiąta w globalnych sieciach bogactwa (...), informacji i obrazów, które krążą i przeobrażają się w systemie zmiennej geometrii i zdematerializowanej geografii. Mimo to władza nie znika. Władza wciąż rządzi społeczeństwem, nadal kształtuje nas i dominuje nad nami”<sup>25</sup>. Co więcej, zmieniają się też, zdaniem hiszpańskiego socjologa, formy nacisku, jakimi posługu-

<sup>23</sup> Tamże. 30.

<sup>24</sup> Tamże.

<sup>25</sup> Manuel Castells, *Siła tożsamości*, tłum. Sebastian Szymański (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2008), 383-384.

je się władza, coraz mniej ma ona możliwości stosowania represji a coraz powszechniej stosuje wykluczenie. Jest to spowodowane przede wszystkim tym, że zmienia się struktura władzy, jak stwierdza Castells: „Nowa władza tkwi w kodach informacji i obrazach reprezentacji, wokół których społeczeństwa organizują swoje instytucje, a ludzie budują swoje życie i decydują o swoim zachowaniu. Umiejscowieniem tej władzy są ludzkie umysły”<sup>26</sup>. Dalej analizując to zagadnienie, hiszpański socjolog stwierdza również, że „w wieku informacji władza jest jednocześnie możliwa do zidentyfikowania i rozproszona. Wiemy, czym ona jest, ale nie możemy jej przejąć, ponieważ władza jest funkcją niekończącej się bitwy wokół kulturowych kodów społeczeństwa. Panował będzie ten lub to, kto lub co wygra tę bitwę o ludzkie umysły”<sup>27</sup>. Specyfiką tej nowej relacji władzy, jak stwierdza Castells, jest również to, że należy ją interpretować bez odniesienia do terytorialnych granic, jakie wyznacza państwo. Proces kształtowania jej granic jest dynamiczny i zależy przede wszystkim od zgodności interesów oraz stopnia współdziałania lub rywalizacji między poszczególnymi elementami sieci jak również samymi sieciami, które wchodzą w kontakt między sobą w trakcie poszerzania zakresu swoich działań<sup>28</sup>.

### 3. Sieć społecznych powiązań

W rozważaniach dotyczących logiki władzy zostały już przedstawione niektóre z elementów koncepcji społeczeństwa sieci. Zasadne wydaje się jednak poszerzenie tego zagadnienia, aby bardziej adekwatnie ukazać charakterystyczne elementy teorii społecznej wypracowanej przez Castellsa.

Hiszpański socjolog opisuje fenomen społeczeństwa sieci, wychodząc od definicji samej sieci: „Sieć jest zbiorem wzajemnie powiązanych węzłów (...). To, czym jest węzeł, konkretnie rzecz biorąc, zależy od rodzaju konkretnych sieci, o których mówimy. Są nimi rynki giełdowe i ich pomocnicze centra zaawansowanych usług w sieci globalnych przepływów finansowych (...). Są nimi systemy telewizyjne, studia rozrywkowe, środowiska tworzące grafikę komputerową, nowe zespoły i przenośne urządzenia wytwarzające, transmitujące i odbierające sygnały w globalnej sieci nowych mediów, która leży u korzeni kulturowej ekspresji i opinii publicznej w Wieku Informacji”<sup>29</sup>. Różnorodność rodzajów sieci jest elementem, który wpływa na ich powszechność, a tym samym na skuteczność oddziaływania. Co więcej, jak dowodzi Castells, sieci są strukturami otwartymi i charakteryzującymi

---

<sup>26</sup> Tamże, 384.

<sup>27</sup> Tamże.

<sup>28</sup> Tenże, *Władza komunikacji*, 31.

<sup>29</sup> Tenże, *Spółeczeństwo sieci*, 492.

się dużą elastycznością, co powoduje, że mogą rozprzestrzeniać się praktycznie bez ograniczeń i integrować nowe elementy systemu. Decydujące znaczenie ma tu kwestia, jak długo elementy sieci będą w stanie przekazywać te same kody komunikacyjne, którymi mogą być wartości lub określone cele działania<sup>30</sup>.

Kolejnym elementem mającym wpływ na tak dynamiczne rozposzechnianie się struktur społeczeństwa sieci jest ich samoregulacja, która ułatwia dostosowanie się poszczególnych elementów systemu do określonego kontekstu uwarunkowań jednostkowych lub grupowych. Castells pisze w tym kontekście, że „sieci umożliwiają przepływy. Przepływy zaś to strumienie informacji między węzłami, przemieszczające się kanałami łączącymi te węzły. Sieć definiuje program, który wyznacza jej cele i zasady działania. Program ten składa się z kodów obejmujących ocenę działania oraz kryteria sukcesu i porażki”<sup>31</sup>. W odniesieniu do konkretnych działań społecznych hiszpański socjolog stwierdza również, że „w przypadku sieci społecznych i organizacyjnych aktorzy społeczni – w interakcji z innymi aktorami społecznymi – tworzą i programują je, proponując własne wartości i interesy. Kiedy sieci już powstaną i zostaną zaprogramowane, zaczynają jednak działać zgodnie z instrukcjami zapisanymi w ich systemie operacyjnym i zyskują zdolność samokonfiguracji”<sup>32</sup>.

Język, jakiego używa Castells do opisu społeczeństwa sieci, ma wiele zapożyczeń z języka technicznego używanego przez specjalistów w branży informatycznej. Nie jest to przypadek, ponieważ koncepcja społeczeństwa sieci odwołuje się do modeli, które obecne są w rozwiązaniach teleinformatycznych. Nie chodzi tu tylko o czerpanie inspiracji przez hiszpańskiego socjologa, ale jest to wyraz korelacji, jaka zachodzi między rozwojem technicznym a przemianami struktury społecznej. Tę silną zależność Castells potwierdza m.in. wtedy, kiedy, opisując społeczeństwo sieci, stwierdza: „Społeczeństwo sieci to społeczeństwo, którego struktura społeczna skupia się wokół sieci aktywowanych przez oparte na mikroelektronice, cyfrowo przetwarzane informacje i technologie komunikacyjne”<sup>33</sup>. Ponadto w tym kontekście dodaje on również, że „sieci cyfrowe mają charakter globalny, cechuje je zarówno zdolność rekonfigurowania samych siebie (...) jak i przekraczanie granic terytorialnych i instytucjonalnych (...). Tak więc struktura społeczna, której infrastruktura opiera się na sieciach cyfrowych, ma potencjalną zdolność osiągnięcia globalnego zakresu”<sup>34</sup>. Warto tu jed-

---

<sup>30</sup> Tamże.

<sup>31</sup> Tenże, *Władza komunikacji*, 32.

<sup>32</sup> Tamże.

<sup>33</sup> Tamże, 36.

<sup>34</sup> Tamże.



nak podkreślić, że mimo tego, iż Castells w swojej teorii społeczeństwa sieci tak mocno łączy zmiany struktury społecznej z rozwojem technik informacyjnych, to jednak pierwszoplanowe znaczenie przypisuje dynamice tkwiącej w tych strukturach.

#### 4. Odbudowa wzorców komunikacyjnych

Budując teorię społeczeństwa sieci, Castells zwraca uwagę na zjawiska kooperacji i rywalizacji między sieciami. Kooperacja jest możliwa dzięki wspólnym systemom kodowania zrozumiałym dla poszczególnych elementów struktury społecznej tworzącej sieć. Rywalizacja natomiast jest związana z poszukiwaniem większej skuteczności działania przez poszczególne sieci<sup>35</sup>. Oba te zjawiska odzwierciedlają specyfikę dynamiki rozwoju, jaka jest charakterystyczna dla społeczeństwa sieci. Hiszpański socjolog zwraca jednak uwagę na fakt, że dynamiczny rozwój sieci pociąga za sobą jeszcze większy rozdźwięk między tym, co globalne, a tym, co lokalne. Pojawia się coraz większy dystans między siecią a jednostką. Wynika to z faktu, jak podkreśla Castells, że „nowy porządek społeczny – społeczeństwo sieci – coraz częściej jawi się większości ludzi jako metaspołeczny brak porządku. Innymi słowy, jako zautomatyzowana, losowa sekwencja zdarzeń, wywodzących się z niekontrolowanej logiki rynków, technologii, porządku geopolitycznego lub biologicznego uwarunkowania”<sup>36</sup>.

W konsekwencji przytoczonych słów powracamy w naszych dywagacjach do kwestii związanej z kluczową dla teorii Castellsa, opozycją między „Siecią” a „Mną”. Była o niej mowa wcześniej, ale teraz powraca ona w innym kontekście związanym z postępującym procesem zanikania wzorców komunikacyjnych między elementami w porządku globalnym i porządku lokalnym. Castells definiuje wzorce komunikacyjne jako logikę połączenia przez kulturowy pomost różnych tożsamości jednostkowych, zarówno o charakterze indywidualnym, jak i zbiorowym. Jego zdaniem, wzorce takie stanowią podstawę społeczeństwa sieciowego, ponieważ bez nich takie społeczeństwo w ogóle nie istnieje. Istnieją wówczas tylko sieci dominujące i broniące swej niezależności kultury lokalne. Opozycja między „Siecią” a „Mną”, zgodnie z założeniem Castellsa, zdaje się przedstawiać ucieleśnienie tego świata składającego się wyłącznie z sieci dominujących i kultur lokalnych. Jest to świat pesymistyczny, w którym te pierwsze podporządkowują te drugie, tworząc sytuację zerwania wzorców komunikacyjnych, czyli rozerwania powiązania między funkcją a znaczeniem, co w związku z tym doprowadza do anihilacji społeczeństwa. Opozycja między „Siecią”

---

<sup>35</sup> Tamże, 32.

<sup>36</sup> Tenże, *Spółeczeństwo sieci*, 498.

a „Mną” wyraża świat coraz mniej powiązany między sobą i coraz mniej zdolny do współdzielenia kodów kulturowych.

Dla hiszpańskiego socjologa potencjalny brak istnienia modeli komunikacyjnych jest równoznaczny z brakiem istnienia samego społeczeństwa<sup>37</sup>. Analizując szerzej to zagadnienie, Castells ostrzega, że o ile nie zostaną świadomie zbudowane pomosty kulturowe, polityczne i fizyczne między przestrzenią globalną a lokalną, możemy stanąć wobec sytuacji przejścia w kierunku życia w równoległych światach, których tempa nie mogą być jednakowe, gdyż zawierają się w różnych wymiarach przestrzeni społecznej<sup>38</sup>. Odnowienie komunikacji przede wszystkim na poziomie kulturowym, jest najskuteczniejszym, jeżeli nie jedynym rozwiązaniem zmierzającym do odtworzenia obecnego społeczeństwa. Zdaniem Castellsa, albo wzorce komunikacyjne zostaną odbudowane i pojawią się sieci kultur interaktywnych opartych na wspólnej wierze o wartości użytkowej dzielenia się, albo rozpocznie się dominacja programów globalnych sieci, czyli władzy bez kontroli społecznej.

\* \* \*

Omawiając jedynie wybrane elementy społecznej teorii Castellsa, już na ich przykładzie widać szeroki zakres i interdyscyplinarność podejmowanych przez niego analiz. Na podkreślenie zasługuje również fakt, że swoją teorię budował on na podstawie obszernego materiału empirycznego, który gromadzony był w trakcie wielu lat pracy badawczej. Castells, analizując zachodzące od kilku dekad przemiany społeczne, wysuwa wniosek o bezprecedensowych zmianach struktury społecznej w skali zarówno globalnej jak i lokalnej, które doprowadzą do powstania społeczności sieci.

Castells w trakcie konstruowania swojej teorii wypracowuje schemat opozycji między tym, co globalne, a tym, co lokalne, który jego zdaniem adekwatnie opisuje charakter zachodzących przemian. Najlepszą egemplifikacją tego schematu jest opozycja, jaka zachodzi między „Siecią” a „Mną”. Opozycja ta zabudowana jest na dualnej teorii przestrzeni przeciwstawiającej sobie dwie logiki lub formy przestrzenne: przestrzeń globalną i lokalną. Teoria ta determinuje jego wizję społeczeństwa, władzy i sam sposób powiązania istniejący między „Siecią” a „Mną”. Założywszy taki determinizm przestrzenny, Castells rozszerza swoją interpretację makrosocjologiczną, opierając się na opozycji między ekonomią globalną i kulturą lokalną. W tym kontekście „Sieć” ogranicza się do pierwszego z tych elementów, a „Ja” zamyka się natomiast w drugim. Warto tu podkreślić rów-

---

<sup>37</sup> Tenże, *Władza komunikacji*, 409-412.

<sup>38</sup> Tamże, 417.

niez, że redukcjonizm tego binarnego schematu wiąże się przede wszystkim z procesem zanikania struktury państwa narodowego jako suwerennej przestrzeni politycznej. Jest to, zdaniem Castellsa, spowodowane w dużej mierze tym, że zmiany gospodarcze mają obecnie coraz bardziej charakter globalny, a zmiany kulturowe lokalny. W konsekwencji tego, przestrzeń społeczna zarezerwowana wcześniej dla struktury państwa narodowego staje się domeną działań globalnych lub lokalnych.

Przyjęcie tego typu założeń w odniesieniu do przestrzeni społecznej generuje u Castellsa także określone konsekwencje w przedstawionej przez niego koncepcji władzy. Opowiada się on bowiem za jej redukcjonistycznym ujęciem. Władza, jego zdaniem, porzuca wszelki relacyjny i społeczno-przestrzenny wymiar, przybierając autonomiczną, ograniczoną do globalności postać. Koncentracja władzy na poziomie globalnym odbiera wszelką możliwość decydowania i samostanowienia danego terytorium. Teoria społeczna Castellsa nie jest pozbawiona pewnych wad i niespójności, jednak jej zasięg i próba interpretacji zmian w skali globalnej zasługują na uznanie. Bez względu na to, jak szybko zostanie zastąpiona przez inne teorie tego typu, to jednak będzie jeszcze długo punktem odniesienia dla podobnych projektów.

### **Bibliografia:**

Castells Manuel. *Siła tożsamości*. Tłumaczenie Sebastian Szymański. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2008.

Castells Manuel. *Spółeczeństwo sieci*. Tłumaczenie Mirosława Marody, Kamila Pawluś, Janusz Sławiński. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2011.

Castells Manuel. *Sieci oburzenia i nadziei. Ruchy społeczne w erze internetu*. Tłumaczenie Olga Siara. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2013.

Castells Manuel. *Władza komunikacji*. Tłumaczenie Jakub Jedliński, Paweł Tomanek. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2013.

Elliott Anthony. *Współczesna teoria społeczna*. Tłumaczenie Paweł Tomanek. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2011.

Gnitecki Janusz. *Globalistyka*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe PTP, 2002.

Iwińska Katarzyna. *Być i działać w społeczeństwie. Dyskusja wokół teorii podmiotowego sprawstwa*. Kraków: Wydawnictwo Nomos, 2015.

Maigret Eric. *Socjologia komunikacji i mediów*. Tłumaczenie Iwona Piechnik. Warszawa: Wydawnictwo Oficyna Naukowa, 2012.

Masłyk Tomasz. *Obywatel w społeczeństwie informacyjnym. Teoria i praktyka*. Kraków: Wydawnictwo Nomos, 2010.

Stalder Felix. *Manuel Castells. Teoria społeczeństwa sieci*. Tłumaczenie Marek Król. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2012.

## **Spółeczeństwo sieci – nowe zasady życia społecznego. Wybrane elementy teorii społecznej Manuela Castellsa**

### STRESZCZENIE

Artykuł analizuje najważniejsze elementy teorii społeczeństwa sieci opracowanej przez hiszpańskiego socjologa Manuela Castellsa. Omawiana teoria charakteryzuje się nie tylko interdyscyplinarnością ale przede wszystkim tym, że w spójny sposób łączy kompleksowo opracowaną teorię z szerokim spektrum konkretnych wydarzeń, które odnajdujemy obecnie w różnych kontekstach społeczno-kulturowych.

Zaproponowana przez Castellsa nowa optyka w interpretacji procesów społecznych opiera się na przyjętym przez niego modelu wielu sieci opłatających glob dzięki zaawansowanym technologiom komunikacyjnym. Pod ich wpływem dokonuje się transformacja struktury społecznej i przejście od hierarchii do sieci. W procesie tym istotne są nie tyle kwestie samego modelu organizacji, ile głębsze zmiany kulturowe, które on za sobą pociąga. Hiszpański socjolog bardzo mocno podkreśla związek między przyjętym modelem organizacji konkretnego sektora życia społecznego a wartościami, które ma realizować.

Zaproponowany przez Castellsa opis jest krytyczną analizą zachodzących współcześnie procesów w skali globalnej, dlatego nie ucieka on także od przedstawienia negatywnych skutków zachodzących zmian. Istotne miejsce zajmuje tu przede wszystkim teza wskazująca na pewnego rodzaju opozycję między siecią (jako systemem) a pojedynczym człowiekiem (jako elementem tego systemu). W tym kontekście podjęte zostanie również zagadnienie zmian, jakie zachodzą w organizacji władzy jak również modelu komunikacji społecznej.

**Słowa kluczowe:** społeczeństwo sieci, władza, globalizacja, kooperacja, struktura społeczna

## **Network society – New rules of social life. Selected elements of the social theory of Manuel Castells**

### SUMMARY

The article analyses the most important elements of the Theory of Network Society developed by the Spanish sociologist Manuel Castells. The theory is characterised not only by interdisciplinarity but above all by the fact that it coherently combines the comprehensively developed theory with a broad spectrum of specific events that we currently find in different socio-cultural contexts.

The new optics in the interpretation of social processes proposed and adopted by Castells is based on the model of a series of networks entangling the globe thanks to advanced communication technologies. They influence the process of transformation of the social structure and the transfer from the hierarchy to the network. What is significant in this process is not so much the issues of the organisational model itself but the deeper cultural changes it entails. The Spanish sociologist strongly emphasises the relationship between the adopted organisational model of a particular sector of social life and the values it is expected to pursue.

The description proposed by Castells is a critical analysis of the global scale processes that are taking place today, so he does not diverge from the presentation of the negative effects of the occurring changes. Significant is the thesis pointing to a certain kind of opposition between the Network (as a system) and an individual (as part of the system). The issue of changes occurring in the organisation of the authority, as well as in the model of social communication will also be addressed in this context.

**Keywords:** network society, power, globalisation, cooperation, social structure

